

О. І. Земка

Глухівський національний педагогічний
університет імені Олександра Довженка

САМОРЕАЛІЗАЦІЯ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ У НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

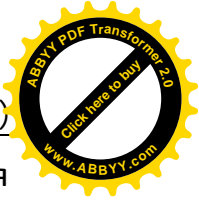
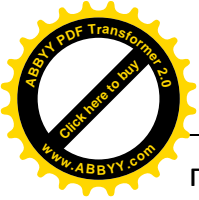
У статті розкрито специфіку навчально-дослідницької діяльності майбутніх учителів української мови і літератури (на прикладі курсу «Історія української літератури»). Проаналізовано особливості творчої роботи самореалізації студентів-філологів під час роботи з художнім текстом, формування дослідницьких умінь майбутніх педагогів як важливий показник їхньої професійної самореалізації.

Ключові слова: навчально-дослідницька діяльність студентів-філологів, дослідницькі уміння, робота з текстом.

Постановка проблеми. В умовах оновлення системи освіти в Україні переосмислюється роль учителя-словесника. Система професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури в сучасних умовах передбачає формування у студентів-філологів пошукових умінь у навчально-дослідницькій діяльності. Саме робота з художнім текстом спонукає студентів-філологів до висловлення власної позиції, творчості, самореалізації та самоповаги. Дослідниця Л. Коростильова [7] розглядає самореалізацію як здійснення можливостей розвитку особистості за допомогою власних зусиль, співтворчості, співпраці з іншими особистостями.

Аналіз актуальних досліджень. Самореалізація особистості була предметом дослідження багатьох науковців, зокрема Л. Анциферової, О. Бондаренко, Л. Когана, Г. Костюка, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна та ін., які розглядали її як свідомий, цілеспрямований процес розкриття сутнісних сил особистості в практичній діяльності. Самореалізація особистості, як зазначає О. Артемова [3], є важливим показником її життєдіяльності, а особливо у професійній сфері – одній з провідних сфер людської життєдіяльності. Необхідною складовою самореалізації є саморозвиток особистості як прояв суб'єктної активності у будь-якій діяльності, зокрема науково-дослідницькій.

У сучасній дидактиці проблему формування дослідницьких умінь студентів вищих педагогічних навчальних закладів у процесі вивчення педагогіки досліджували С. Арсьонова, І. Каташинська, Н. Яковлева; розвиток дослідницько-педагогічних умінь студентів педагогічних ВНЗ аналізували Г. Ковальчук, Т. Мишковська; формування пошуково-дослідницьких умінь майбутніх інженерів-педагогів – В. Кулешова; формування дослідницьких умінь студентів у ході лабораторного

практикуму з фізики – В. Комков, хімії – Є. Барчук, у процесі вивчення біології – С. Балашова, у процесі професійної підготовки майбутніх учителів трудового навчання – О. Рогозіна, у системі післядипломної педагогічної освіти – В. Базелюк.

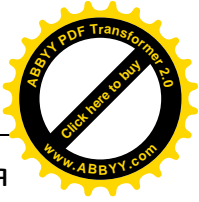
Разом з тим у вітчизняній педагогіці відсутній комплексний підхід щодо формування дослідницьких умінь у студентів-філологів на різних освітньо-кваліфікаційних рівнях у контексті самореалізації особистості.

Мета статті – розкрити потенціал навчально-дослідницької діяльності майбутніх учителів української мови і літератури для творчої самореалізації особистості студента-філолога.

Виклад основного матеріалу. У професійній підготовці майбутніх учителів української мови і літератури важливу роль відіграє науково-дослідна складова, яка реалізується у навчально-дослідницькій, позааудиторній науково-дослідній діяльності студентів-філологів та під час проходження навчальних та педагогічних практик. Детальніше проаналізуємо специфіку навчально-дослідницької діяльності майбутніх учителів української мови і літератури.

Учені виділяють дефініцію «навчально-дослідницька діяльність» як різновид дослідницької діяльності. Науковці Н. Алексєєв, О. Леонтович, О. Обухов, Л. Фоміна [1], Н. Амеліна [2], П. Горкуненко [6], М. Князян [9], В. Лозова [8] трактують навчально-дослідницьку діяльність як вид навчально-пізнавальної, індивідуальної, самостійної та творчої діяльності, яка спрямована на формування відповідних навичок для розв'язання самостійних, творчих завдань на основі використання елементів дослідницького методу. Формування дослідницьких умінь у майбутніх учителів української мови і літератури нами розглядається як специфічний спосіб самореалізації, самовизначень і соціалізації. С. Балашова навчально-дослідницьку роботу розглядає як етап підготовки студентів до науково-дослідницької роботи; уміння знаходити науково обґрунтований вибір оптимального розв'язання педагогічних завдань, з якими зустрічається вчитель у професійній діяльності [5, с. 63–64].

Розглянемо специфіку навчально-дослідницької діяльності майбутніх учителів української мови і літератури. Мета мовно-літературної підготовки студентів-філологів – сформувати уміння працювати з текстом, усвідомлено читати наукові, художні та публіцистичні тексти, аналізувати, інтерпретувати. Літературознавче дослідження ми визначаємо за Л. Базиль [4]: це свідомо цілеспрямована науково-дослідницька діяльність, що спрямована на ґрунтовне й об'єктивне осмислення зразків художньої

літератури з урахуванням специфіки словесного мистецтва, вивчення літературознавчих фактів і явищ.

Розкриємо особливості самореалізації майбутніх учителів української мови і літератури під час вивчення курсу «Історія української літератури».

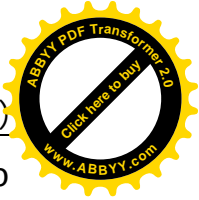
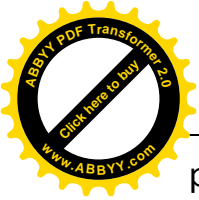
Лекційні заняття курсу «Історія української літератури» підпорядковані меті – озброїти студентів знаннями про специфіку розвитку літературного процесу відповідних історичних періодів у взаємозв'язку з різними видами мистецтв та галузями наук, зокрема історичної, педагогічної, психологічної, філософської, етики та естетики тощо.

Значні педагогічні можливості щодо формування дослідницьких умінь у майбутніх учителів української мови і літератури містить лекція.

Ми погоджуємося з О. Семеног [10], що академічна лекція – це своєрідна педагогічна система, сукупність дидактично спресованих інформаційних блоків, тісно пов'язаних внутрішніми системними зв'язками і пронизаних особистісним смислом. Її мета – закласти основи наукових знань, ознайомити з методологією наукового дослідження з відповідної дисципліни і разом з тим забезпечити науково-педагогічну взаємодію викладача і студентів-філологів. У такому контексті загострюється увага до культури тексту академічної лекції, укладання якого важливо здійснювати і з урахуванням принципів професійної значущості, науковості, новизни, доступності, змістової завершеності, інтертекстуальності.

Для активного включення майбутніх учителів у дослідницьку діяльність ми використовували лекцію-дискусію. Тут важливий вибір теми, її актуальність, проблемність. Для успішного проведення лекції-дискусії необхідно забезпечити студентів-філологів початковою інформацією. Дискусія вимагає постійної підтримки інформаційної взаємодії всередині аудиторії, дотримання регламенту. Тут доречне проектування форм масового обміну думками. Плануючи дискусію, важливо виділяти час для здійснення індивідуальної (або колективної) рефлексії щодо отриманих у ході дискусії результатів і набутих вражень. Це дає можливість педагогічного прогнозування освітньої й особистісної післядії.

Наприклад, під час проведення лекції-дискусії за темою «Творчість І.Франка» майбутні учителі української мови і літератури дискутують про творчу, мовознавчу, народознавчу, літературознавчу діяльність Великого Каменяра. Варто зауважити, що студенти-філологи ознайомлювалися із творами митця у загальноосвітніх школах. Тому майбутнім учителям української мови і літератури було запропоновано повторити раніше вивчений матеріал. Під час проведення такої лекції ми використовували

різноманітні форми обміну думками. Такий вид лекції сприяє формуванню дослідницьких умінь у студентів-філологів, зокрема аналітико-синтетичних, дискусійних, риторичних, операційних тощо.

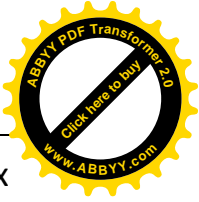
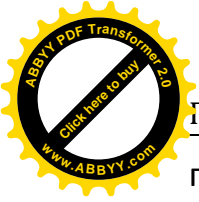
Лекція-презентація ефективна для публічної демонстрації можливостей навчального предмета, спеціально підібраної інформації. У такому випадку важлива не глибина проникнення в сутність, а концентрація уваги аудиторії до предмету презентації. Основне завдання лектора – викликати інтерес і бажання глибше ознайомитися з пропонованим змістом (об'єктом, явищем, видом діяльності тощо). Для його досягнення необхідні глибокі знання, врахування фахового досвіду студентів.

Наприклад, під час вивчення творчості І. Нечуя-Левицького студенти-філологи на основі електронної презентації «Творчість І. Нечуя-Левицького» ознайомлюються із загальними оглядом життєвого і творчого шляху письменника, тематикою художніх творів тощо. Варто зазначити, що на лекції-презентації майбутні учителі української мови і літератури досліджують специфіку мовознавчих праць І. Нечуя-Левицького, зокрема українського букваря і читанки «Граматики», «Граматики українського язика», «Словар. Деякі народні і нові книжні слова» тощо. Це дає змогу студентам-філологам розширити свої знання про І. Нечуя-Левицького як письменника, мовознавця, історика, педагога.

Модуль-лекція будується на змісті і структурі та чіткому виділенні нормованих інформаційних одиниць. Модульність допускає проведення вхідної і вихідної діагностики з певних параметрів (на рівні засвоєння стандартних одиниць змісту), тобто наявність форм зворотнього зв'язку з кожної одиниці змісту.

Наприклад, під час проведення модуль-лекції «Літературний процес 70–90 рр. XIX ст.» майбутні учителі української мови і літератури розглядають специфіку літературного процесу II половини XIX ст. Ми виділили чотири інформаційні блоки: «Культурні, політичні, соціальні передумови розвитку України 70–90 рр. XIX ст.», «Літературний процес 70–90 рр. XIX ст.», «Проза 70–90 рр. XIX ст.», «Поезія 70–90 рр. XIX ст.», «Драматургія 70–90 рр. XIX ст.». Кожний інформаційний блок взаємопов'язаний між собою. Розглядаючи культурні, політичні, соціальні передумови розвитку України студентам було запропоновано згадати специфіку творчості письменників-класиків І.Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, Б.Грінченка та ін. Тим самим прослідковується взаємозв'язок між інформаційними блоками.

Формування дослідницьких умінь у студентів-філологів відбувається під час проведення практичних занять. Головна мета практичного заняття

полягає у забезпеченні можливості практичного використання теоретичних знань в умовах, що моделюють форми професійно-педагогічної діяльності, предметний та соціальний контексти цієї діяльності.

Під час проведення практичних занять з курсу «Історія української літератури» майбутні учителі української мови і літератури досліджують розвиток різних галузей наук XIX ст., аналізуємо зі студентами підходи українських письменників-учених щодо актуальних проблем тогочасного суспільства, виділяємо основні проблеми наукових досліджень митців, аналізуємо літературознавчі, публіцистичні статті українських письменників крізь призму фонетичних, морфологічних, лексичних та синтаксичних особливостей наукових праць учених. Але основною формою роботи на практичних заняттях виступає робота з текстом.

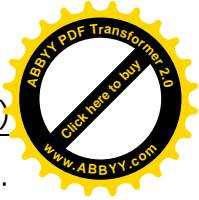
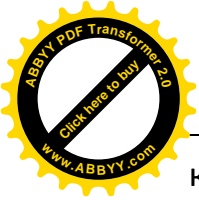
Робота з текстом у процесі вивчення курсу «Історія української літератури» дає можливість сформувати у майбутніх учителів української мови і літератури уявлення про художній твір як єдине ціле, систематизувати теоретико-літературні та історико-літературні знання, сформувати відповідні дослідницькі уміння, навчити орієнтуватися в розмаїтті принципів, методів і методик аналізу текстів.

З метою формування дослідницьких умінь у майбутніх учителів української мови і літератури пропонуємо практичні заняття-дискусії, практичні заняття-диспути, практичні заняття-дебати, практичні заняття-екскурсії, практичні заняття-подорожі тощо.

Під час практичного заняття-дискусії студенти повинні навчитися точно висловлюватися, активно відстоювати свою точку зору, аргументовано заперечувати, спростовувати помилкову позицію одногрупника. У такій роботі студент отримує можливість для побудови власної діяльності, що і зумовлює високий рівень його готовності до здійснення педагогічної комунікації. Дискусія може використовуватися і як метод і як форма, тобто може проводитися в рамках інших занять, заходів, будучи їх елементом. У вузівському навчанні можуть використовуватися будь-які види дискусії.

З метою стимулювання творчої активності та самореалізації передбачено застосування «мозкової атаки», сутність якої полягає у спонуканні студентів до пошуку розв'язання конкретної проблеми шляхом ініціативного висунування ідей, доброзичливого сприйняття їх усіма членами групи, відбору найбільш влучних для формулювання висновків та прийняття остаточного рішення та ін.

Наприклад, під час вивчення творчості М. Старицького студенти-філологи, аналізуючи роман-трилогію «Богдан Хмельницький», дискутують та обговорюють вчинки Б. Хмельницького, Барабаша і Пешти, воєводи

київського Адама Киселя, Тетері, Гурського, Виговського та ін. Неоднозначність трактування образу головних героїв спонукає майбутніх учителів української мови і літератури до дискусії.

Практичне заняття-дослідження. На початку заняття студенти-філологи створюють декілька підгруп по 7–9 чоловік, які отримують список з наперед заготовлених проблемних питань. Для того, щоб відповісти на ці питання, студенти повинні обмінятися думками, провести дискусію, дослідити проблему, користуючись будь-якими джерелами інформації. Підгрупа готує виступ представника з відповідями на проблемні питання. Потім йдуть доповіді інших підгруп, а на останньому етапі заняття виробляється позиція всієї студентської групи. Викладач підводить підсумки, оцінює роботу студентів.

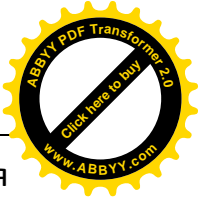
Наприклад, під час вивчення історичної прози М. Старицького з майбутніми вчителями української мови і літератури проводиться практичне заняття-дослідження. Для кожної підгрупи для повного аналізу виокремлені романи на історичну тематику митця: I підгрупа – трилогія «Богдан Хмельницький», II підгрупа – діалогія «Молодість Мазепи», «Руїна», III підгрупа – «Розбійник Кармелюк». Відповідаючи на проблемні запитання, студенти-філологи обговорюють вищезазначені твори та дискутують.

До практичних занять з курсу «Історія української літератури» пропонуємо студентам скласти конспекти наукових статей, посібників та підручників тощо, роблять виписки та помітки. Конспектування наукової інформації щодо специфіки тематики творчості письменників-класиків сприяє формуванню умінь виділяти головне, виписувати тези, порівнювати різні підходи вчених щодо традиційного та інноваційного трактування сюжетів художніх творів тощо.

Практичні заняття характеризувалися постійним стимулюванням з боку викладача пошукової активності усіх студентів, контролем за дослідницькою діяльністю. На заняттях здійснювалися залежно від їх мети і змісту: літературознавчий диктант, підготовка наукових рефератів і повідомлень, написання творів, відгуків на прочитаний художній твір тощо. Наприкінці кожного заняття відбувалося спільне обговорення, підводилися підсумки, висловлювалися пропозиції, які передбачалося враховувати у подальшій роботі.

Під час проведення практичних занять ми використовували наступні методи роботи з текстом.

Метод читання вголос. Він припускає безпосередню роботу текстом художнього твору. Наприклад, під час вивчення творчості М. Коцюбинського майбутні учителі української мови і літератури

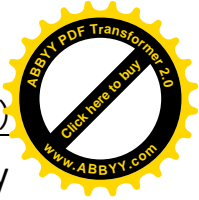
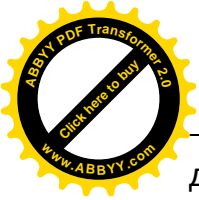
аналізують новелу «Intermezzo». Даний твір характеризується безфабульністю, безсюжетністю. Митець в новелі «Intermezzo» поставив собі за мету розкрити внутрішньо-психологічний стан ліричного героя. Саме тому під час аналізу доцільно зачитувати цитати з твору для виділення ключових слів та їх характеристики, розгляду думок, емоцій, переживань головного героя.

Метод творчого самопочуття. Особливе місце тут займає використання елементів «театралізації» і «драматизації», що приводить суб'єкта до соціальної адаптації та підвищує рівень його комунікабельності. Наприклад, під час вивчення водевілів І. Котляревського, Л. Глібова, М. Кропивницького студентам-філологам було запропоновано інсценізацію драматичних творів. Це спонукало майбутніх учителів української мови і літератури брати участь у загальноуніверситетських заходах, фольклорно-етнографічних фестивалях, фестивалях студентської художньої творчості «Весняна хвиля» та ін.

Метод творчого самовираження. Сутність цього методу полягає в тому, щоб залучити студентів-філологів до власної творчості. Реалізується цей метод через літературну творчість, творче спілкування з мистецтвом, літературою, наукою. На практичних заняттях з курсу «Історія української літератури» ми залучали студентів-філологів до власної творчості: зачитувалися та друкувалися вірші, поеми проводилася презентація книг місцевих письменників, що спонукає майбутніх учителів української мови і літератури до творчої самореалізації. В Інституті гуманітарної освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка функціонує літературна спілка «Слово», яка співпрацює з місцевими митцями. Систематично проводяться засідання цієї спілки. Тому студенти-філологи мають змогу презентувати власні твори та почути поради письменників.

Метод дискусії. Цей метод вирішує внутрішньоособистісні проблеми студентів-філологів, має можливості для пошуку і закріплення позитивних еталонів в комунікативній поведінці і в ставленні до себе. Наприклад, під час вивчення творчості О.Кобилянської майбутні учителі української мови і літератури аналізують специфіку феміністичних повістей «Людина», «Царівна», «Ніоба», «Через кладку» та ін. Неоднозначні думки у студентів-філологів викликають погляди та вчинки Олени Ляуфер, Наталії Веркович. Дискусійним стає питанням щодо ролі та становища жінки в суспільному житті України кінця XIX – початку XX ст.

Метод літературної бесіди. Розрізняють два види літературної бесіди: бесіда за заздалегідь заданими питаннями та вільна бесіда. За

допомогою запитань ми керували аналізом та дослідженням тексту художнього твору. Такий метод роботи дозволяє проводити ґрунтовний аналіз головних та другорядних образів-персонажів, їхніх вчинків, емоцій, почуттів та ін.

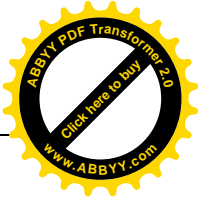
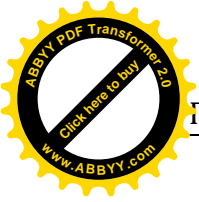
Специфічною формою роботи з текстом художнього твору у контексті формування дослідницьких умінь у студентів-філологів є ведення читацького щоденника. Варто зауважити, що під час прочитання твору майбутні учителі української мови і літератури записують сюжет твору, літературні портрети, цитати, власні думки та емоції. Такий вид роботи дає змогу виокремити підходи студентів-філологів щодо аналізу художнього твору, порівняти правильність або хибність власних думок, спонукати майбутніх учителів української мови і літератури до власної інтерпретації творів та літературної творчості.

Висновки. Таким чином, у процесі навчально-дослідницької діяльності студентів-філологів важливу роль відіграють традиційні та інноваційні методи, прийоми та форми роботи з текстом художнього твору, що спонукають майбутніх учителів української мови і літератури до власної творчості, самореалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев Н. Концепция развития исследовательской деятельности учащихся – [Електронний ресурс] / Н. Алексеев, А. Леонтович, А. Обухов, Л. Фомина. – Режим доступу: <http://www.researcher.ru/methodics/teor/teor0001.html>.
2. Амелина Н. Учебно-исследовательская деятельность студентов педвуза в процессе изучения дисциплин педагогического цикла: дисс. ... канд. пед. наук. / Амелина Н. – К., 1982. – 165 с.
3. Артемова О. І. Професійна самореалізація особистості в сучасних умовах / О. І. Артемова // Освіта регіону. – 2010. – №1. – С. 97 – 101.
4. Базиль Л. Літературознавчі дослідження студентів-філологів: теорія і методика: навч. посібн. для студ. гуманітарн. спец. / Л. Базиль, В. Пустовіт. – Луганськ : Глобус, 2012. – 244 с.
5. Балашова С. П. Формування дослідницьких умінь у студентів педагогічного коледжу в процесі вивчення природознавчих дисциплін: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Балашова Світлана Пилипівна. – К., 2000. – 274 с.
6. Горкуненко П. П. Підготовка студентів педагогічного коледжу до науково-дослідної роботи: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Горкуненко Петро Петрович. – Вінниця, 2007. – 271 с.
7. Коростылева Л. А. Психология самореализации личности: затруднения в профессиональной сфере / Л. А. Коростылева. – СПб.: Речь, 2005. – 222 с.
8. Лекції з педагогіки вищої школи: навч. посібник / [за заг. ред. Лозова В. І.]. – Харків: Освіта. Виховання. Спорт, 2006. – 496 с.
9. Князян М. О. Навчально-дослідницька діяльність студентів як засіб актуалізації професійно значущих знань (на базі вивчення іноземних мов): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Князян Маріанна Олексіївна. – Ізмаїл, 1998. – 21 с.
10. Семенов О. М. Університетська лекція крізь призму традицій і сьогодення / О. Семенов // Українська мова і література в школі. – 2011. – №7. – С. 47–50.

РЕЗЮМЕ

О. И. Земка. Самореализация студентов-филологов в учебно-исследовательской деятельности.

В статье раскрыта специфика учебно-исследовательской деятельности будущих учителей украинского языка и литературы (на примере курса «История украинской литературы»). Проанализировано особенности творческой работы студентов-филологов над художественным текстом, формирование исследовательских умений будущего учителя как важнейший показатель профессиональной самореализации.

Ключевые слова: самореализация, учебно-исследовательская деятельность студентов-филологов, исследовательские умения, работа с текстом.

SUMMARY

O. Zemka. Self realization of students philologists in scientific researching activity.

The article deals with the specifics of teaching and research activities of the future teachers of Ukrainian language and literature (for example, the course «History of Ukrainian Literature»). The features of self-students-philologists while working with artistic text.

Key words: teaching and research activities of students-philologists, research skills, work with text.

УДК 371.12

Ю. С. Кулінка

Криворізький педагогічний інститут
ДВНЗ «Криворізький національний університет»

ПЕДАГОГІЧНА ПОЗИЦІЯ ВЧИТЕЛЯ ЯК ЗАСІБ ПОДОЛАННЯ КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЙ У СТОСУНКАХ З ПІДЛІТКАМИ

У статті обґрунтовано педагогічну позицію вчителя як засіб подолання конфліктних ситуацій у стосунках з підлітками. Розкрито сутність понять «позиція», «професійна позиція вчителя», «педагогічна позиція», їх зв'язок із самосвідомістю людини. Обґрунтовано роль професійної позиції педагога у подоланні конфліктних ситуацій у системі «вчитель-учень».

Ключові слова: позиція, професійна позиція педагога, педагогічна позиція, підтипи педагогічної позиції, стратегія розв'язання конфліктів, рольова позиція вчителя у подолання конфліктів у системі «вчитель-учень».

Постановка проблеми. Актуальність дослідження полягає в тому, що конфлікти в житті окремих людей, колективів, суспільства в цілому відіграють значну роль. Особливе значення має дослідження конфліктів у системі «вчитель-учень». Саме у школі відбувається становлення дитини як особистості і конфлікти значно впливають на це. Для зниження негативних наслідків конфлікту необхідно вміти правильно виявляти їх причини, керувати протіканням і розв'язанням, знижувати рівень конфліктного протистояння.

Аналіз спеціальної літератури, вивчення практичного стану проблеми дозволяють стверджувати, що на сьогоднішній день проблема позиції